

Lecziun 26 – Modul E

Il perfect dals verbs reflexivs e la posiziun dals pronoms reflexivs / il stritg d'uniun

Rait didactica		Capacitads linguisticas					
Livels linguisticas		Cuntegn dal text					
		Cuntegn dal pled					
		Furma da la frasa					
		Furma dal pled					
		Segn e sun					
		Musica					
		Diever					

Accent da la lecziun

Vegn era tractà

Cuntegn
TGE

- Il perfect dals verbs reflexivs e la posiziun dals pronoms reflexivs
- Il stritg d'uniun

Finamira
PER TGE

- PDCs èn capabels da furmar correctamain en scrit ed a bucca il perfect dals verbs reflexivs. PDCs san ch'ils particips vegnan accordads, sch'ils verbs vegnan conjugads cun esser, però betg cun avoir.
- PDCs san furmar plets scrits cun il stritg d'uniun.

Material existent
CUN TGE

- DC, '10 onns Plema d'aur', Text rangai e publicai, Renania, Romania, URS
- Flurs, Collecziun Egls averts, Dorling Kindersley, Uniun Rumantsch Grischun, Cuira, 2003

Lectura 1

N'emblida betg mai

Igl era ina giada ina flur-chadaina. Quella creschiva sin in prà. In di ha la flur badà ch'ella ha survegnì trais vischinas. Quellas avevan chavels blaus e la fatscha traglichava en la color melna sco il sulegl. Qua ha ella sa dumandà: „Tgi èn be quellas?“ E durant che la flur-chadaina studegiava tgi che sias vischinas pudessan esser ha ella udì ina vuschina che scheva: „Nus essan ils chalamandrins. E co has ti num?“ La flur melna ha respundi: „Jau hai num flur-chadaina. Mai n'han ils carstgauns betg uschè gugent!“

Las flurs blauas avevan cumpassiun cun la flur-chadaina: „Vulessas ti esser noss'amia? Nus faschain gugent termagls cun tai. Lain far da sa zuppar?“

Quai plascheva a la flur-chadaina. Di per di faschevan ellas legher ensemen e rievàn blier.

Fin il di ch'ils chavels da la flur-chadaina han sa midà. Els èn daventads tut alvs. Ils chalamandrins èn sa desperads: „Tge has ti pomai? Es ti malsauna?“ - „Jau na sai betg“, ha respundi la flur-chadaina.

Anc quella saira è vegnì ina mattatscha ed ha stgarpà giu la flur-chadaina. La matta ha suflà uschè fitg ch'ils chavels alvs èn sgulads davent. Il chau da la flur era tuttenina resch bluts. Cura ch'ils chalamandrins han vis quai, han els sa fatg quitads ed han cumenzà a cridar grossas larmas. „Paupra flur-chadaina! Nus na vegnin mai ad emblidar tai!“

chalamandrin = emblidabucamei (Sursilvan) =Vergissmeinnicht

Original da R. Flepp, A. Tschuor, F. Columberg, A. Hendry; Emblida buca mei, Plema d'aur 2005 / 1. rang / A1

Exercizi 1

Suttastritga il verb reflexiv en l'emprim alinea ed al conjughescha en il preschent. Al metta alura en il perfect ed al conjughescha ina giada cun 'esser' ed ina giada cun 'avoir'.

	(preschent)	
jau	_____	_____
ti	_____	_____
el	_____	_____
ella	_____	_____
nus	_____	_____
vus	_____	_____
els	_____	_____
ellas	_____	_____

esser	(pft.)	
jau	_____	_____
ti	_____	_____
el	_____	_____
ella	_____	_____
nus	_____	_____
vus	_____	_____
els	_____	_____
ellas	_____	_____

avoir	(pft.)	
jau	_____	_____
ti	_____	_____
el	_____	_____
ella	_____	_____
nus	_____	_____
vus	_____	_____
els	_____	_____
ellas	_____	_____

Conjughescha il verb reflexiv 'sa midar' (terz alinea) en il perfect. Furma il perfect ina giada cun il verb 'esser' ed ina giada cun 'avoir'.

esser	(pft.)	
jau	_____	_____
ti	_____	_____
el	_____	_____
ella	_____	_____
nus	_____	_____
vus	_____	_____
els	_____	_____
ellas	_____	_____

avoir	(pft.)	
jau	_____	_____
ti	_____	_____
el	_____	_____
ella	_____	_____
nus	_____	_____
vus	_____	_____
els	_____	_____
ellas	_____	_____

Exercizi 2

Pronom reflexiv u pronom nunaccentuà

Metta la frasa dal preschent en il perfect e la scriva en la colonna correspondententa.

Preschent	Perfect cun verb e pronom reflexiv	Perfect cun pronom nunaccentuà
El ma salida.		El m'ha salidà.
Nus ans sesain.		
Ellas las salidan.		
Jau ma lav.		
Ti ta dumondas.		
Vus ans dais cumonds.		
Ella ta gida.		
Ellas sa retiran.		
Ti als envidas.		

QUATTER GUDOGNA: verbs reflexivs en il perfect

	sa dar bregia	sa lavar	sa midar	sa fatschentar	sa legrar	sa retrair	sa dumandar
jau							
ti							
el / ella							
nus							
vus							
els / ellas							

grisch: conjugar cun il verb ,esser'

alv: conjugar cun il verb ,avoir'

Exercizi 3

Collia ils nums da las flurs cun ils maletgs correspondent.

flur-chaminella

flur-paintg

flur-groma

flur-sulegl

flur-diala

flur-portg

Tge particularitad communabla han quests nums da flurs, danor ch'els cumenzan tuts cun 'flur'?

→ Legia la grammatica pertutgond quest tema.

Exercizi 4

Scriv'ins ils suandants pleds ensemen, dapart u cun stritg d'uniun? Suttastritga il pled scrit endretg!

il battasenda	ubain	il batta senda	ubain	il batta-senda
il schefredactur	ubain	il schef redactur	ubain	il schef-redactur
verdblau	ubain	verd blau	ubain	verd-blau
il stgaudaaria	ubain	il stgauda aria	ubain	il stgauda-aria
ils chaugross	ubain	ils chaus gross	ubain	ils chaus-gross
blaucler	ubain	blau cler	ubain	blau-cler
il bancpigna	ubain	il banc pigna	ubain	il banc-pigna
mellenmustarda	ubain	mellen mustarda	ubain	mellen-mustarda
l'autorulotta	ubain	l'auto rulotta	ubain	l'auto-rulotta
il tocpaun	ubain	il toc paun	ubain	il toc-paun

Grammatica 1

Ils verbs reflexivs

Ils **verbs reflexivs** furman il perfect en ils singuls idioms per part cun *esser* e per part cun *avair*. Il **pronom reflexiv** stat **davant il particip resp. davant la furma infinita**.

<i>jau hai ma lavà</i>	<i>jau sun ma lavà/-ada</i>
<i>ti has ta lavà</i>	<i>ti es ta lavà/-ada</i>
<i>el/ella ha sa lavà</i>	<i>el/ella è sa lavà/-ada</i>
<i>nus avain ans lavà</i>	<i>nus essan ans lavads/-adas</i>
<i>vus avais as lavà</i>	<i>vus essas as lavads/-adas</i>
<i>els/ellas han sa lavà</i>	<i>els èn sa lavads/-adas</i>

La concordanza dal particip cun il pronom reflexiv è obligatorica cun *esser*, cun *avair* na datti nagin accord: *ella ha sa lavà*.

Grammatica 2

La posiziun dal pronom object nunaccentuà

Il pronom object nunaccentuà **stat** per ordinari **davant la furma finita** dal verb.

El ma salida. El m'ha salidà.

Ella ans scriveva mintg'emna ina brev.

Ella na m'ha betg envidà a tschaina.

El ta vegn a gidar, sche ti has da basegn.

Tar ils verbs modals po il pronom object nunaccentuà era star davant la furma infinita (infinitiv).

Ti al pos fidar. ubain Ti pos al fidar.

El na ma vul betg dar il cudesch. ubain El na vul betg ma dar il cudesch.

Cura ch'il pronom object nunaccentuà stat davant la furma finita dal verb, **stat la particla da negaziun** (*na, n*) immediat davant il pronom, la particla *betg* directamain suenter la furma finita dal verb.

El na ma scriva betg ina brev.

Jau n'al dun betg il cudesch.

El na ma vegn betg a gidar.

El na ma vul betg dar il cudesch.

Na ma scriva betg!

Cura ch'il pronom object nunaccentuà stat davant la furma infinita (l'infinitiv), mettan ins la particla da negaziun (*na, n*) davant la furma finita, la particla *betg* suenter la furma finita:

Nus na stuain betg las emprender.

El n'ha betg vulì ma dar il cudesch.

En il perfect po il particip s'**accorder** en genus e numerus cun il pronom object direct nunaccentuà ch'al preceda. **Quest accord è dentant facultativ.**

furmas senza accord furmas cun accord

El l'ha envidà. El l'ha envidada.

El ans ha envidà. El ans ha envidads.

Grammatica 3

Il stritg d'uniun

Il stritg d'uniun vegn duvrà en rumantsch grischun

1) En plets cumponids dal tip **substantiv + substantiv**a) **che espriman in'appartegnientscha u ina part da l'entir, sco**

clav-chasa, fanestra-stiva, isch-chasa, patruna-chasa, talgia-paun, ura-baselgia etc.

Il -s dal plural stat tar quels plets cumponids sunter l'emprima part, damai: *clavs-chasa, fanestras-stiva, uras-baselgia* etc.

b) **che inditgan la natira, il caracter u la cumposiziun d'ina chaussa, sco**

bau-scorsa, dolur-fantom, egl-giat, fit-chasa, flur-portg, funcziun-clav, latg-vatga, paraid-crap, sang-nas, toc-paun etc.

Era qua stat il -s dal plural suenter l'emprim pled da la cumposiziun, damai:

autos-rulotta, fits-chasa, paraid-crap etc.

En singuls cas na vegn in'expressiun betg pli resentida sco ina cumposiziun e perquai scritta ensemen, sco la *viafier*. La furma al plural è consequentamain las *viafiers*.

c) **che inditgan il caracter dubel d'ina persuna u chaussa:**

auto-rulotta (in auto ed a medem temp ina rulotta), *bartga-chasa* (ina bartga ed a medem temp ina chasa) *il chantun-citad* (ina citad ch'è a medem temp in chantun), *conditer-confisier, seller-tapezader* etc.

Tar questas cumposiziuns survegnan omaduas parts il s-plural: ils *autos-rulottas*, las *bartgas-chasa(s)*, ils *chantuns-citads*, ils *sellers-tapezaders* etc.

d) **color - substantiv** [color - adjectiv cf. proxima pagina]

blau-tschiel, brin-tschigulatta, grisch-mieur, rosa-salmun, cotschen-arom, cotschen-carmin, cotschen-fieu, cotschen-purpur, cotschen-salmun, cotschen-vin.

Questas cumposiziuns restan invariablas al feminin ed al plural, pia:

ina giacca blau-tschiel, chautschas cotschen-arom, serviettas cotschen-vin etc.

e) En plets cumponids dal tip **3. sg. verb + substantiv che cumenza cun in vocal:**

fraina-appetit, piglia-utschels, sparta-auas, stgauda-aria etc.

ma: *brischavinars, pigliarats, sientamauns, spartavias, tschitschapulvra, sgrattatschiel* etc.

2) En plets cumponids dal tip **adjectiv + adjectiv:**

surdmitt, dultschamar

feminin: ina persuna *surdmitta*, ina cocla *dultschamara*

plural: *ils surdmits*

medicinal-terapeutic, tecnic-professiunal, istoric-cultural, politic-economic, cromà-niclà etc.

ferminin: ina metoda *medicinal-terapeutic*, ina dumonda *tecnic-professiunal*, ina dumonda *istoric-cultural* e *politic-economic*

ma: *ina surfatscha cromada-niclada*

cf. era: *rumantsch-tudestg, tudestg-franzosa*,

feminin: *la guerra tudestg-franzosa*

plural: *ils vocabularis rumantsch-tudestg*

colur + adjectiv:

blau cler, blau grisch, blau stgir, blau verd etc.

[però: *blau-tschiel*, cf. pagina precedenta]

brin aurà, brin cler, brin stgir, brin grisch etc.

grisch argentà, grisch blau, grisch brin etc.

rosa cler

verd blau, verd brin, verd stgir, verd mellen etc.

nair verdent

alv net

cotschen brinent, cotschen cler, cotschen stgir etc.

3) en substantivs cumbinads **cun la particla da negaziun na**:

in na-Grischun, in na-Rumantsch

f. *ina na-Grischuna*

pl.: *ils na-Rumantschs*

però era: il nunfimader, l'inobservanza, l'inexpert etc.

electro-idraulic, proto-industrial(a), pseudo-artistic, semi-automatic(a), socio-economic, super-entrada etc.

Quests peds pudess ins scriver en sasez ensemen, ins dovra però il stritg d'uniun per evitar dus vocals successivs.

cf. però: *electromagnetic, pseudolinguistic, sociocritic* etc.

4) Il stritg d'uniun collia **nums locals** sco

La Punt-Chamues-ch, La Punt-Farschno, Casti-Vargistagn, Basilea-Citad etc.

[*ma*: *Bogn d'Alvagn, Ragaz Bogn*]

Il stritg d'uniun vegn era duvrà en la scripziun **s-ch** che cumpara en rumantsch grischun mo pli en **nums locals ladins**, sco *S-charl, S-chanf, Cinuos-chel, Chamues-ch, Chamanna d'Es-cha* etc.

Soluziun, Exercizi 1

sa dumandar		(preschent)
jau	<u>ma</u>	<u>dumond</u>
ti	<u>ta</u>	<u>dumondas</u>
el	<u>sa</u>	<u>dumonda</u>
ella	<u>sa</u>	<u>dumonda</u>
nus	<u>ans</u>	<u>dumandain</u>
vus	<u>as</u>	<u>dumandais</u>
els	<u>sa</u>	<u>dumondan</u>
ellas	<u>sa</u>	<u>dumondan</u>

esser	sa	dumandà/dumandada (pft.)
jau	<u>sun ma</u>	<u>dumandà/dumandada</u>
ti	<u>es ta</u>	<u>dumandà/dumandada</u>
el	<u>è sa</u>	<u>dumandà</u>
ella	<u>è sa</u>	<u>dumandada</u>
nus	<u>essan ans</u>	<u>dumandads/dumandadas</u>
vus	<u>essas as</u>	<u>dumandads/dumandadas</u>
els	<u>èn sa</u>	<u>dumandads</u>
ellas	<u>èn sa</u>	<u>dumandadas</u>

avoir	sa	dumandà (pft.)
jau	<u>hai ma</u>	<u>dumandà</u>
ti	<u>has ta</u>	<u>dumandà</u>
el	<u>ha sa</u>	<u>dumandà</u>
ella	<u>ha sa</u>	<u>dumandà</u>
nus	<u>avain ans</u>	<u>dumandà</u>
vus	<u>avais as</u>	<u>dumandà</u>
els	<u>han sa</u>	<u>dumandà</u>
ellas	<u>han sa</u>	<u>dumandà</u>

Conjughescha il verb reflexiv 'sa midar' (terz alinea) en il perfect. Furma il perfect ina giada cun il verb 'esser' ed ina giada cun 'avoir'.

esser	sa	midà/midada (pft.)
jau	<u>sun ma</u>	<u>midà/midada</u>
ti	<u>es ta</u>	<u>midà/midada</u>
el	<u>è sa</u>	<u>midà</u>
ella	<u>è sa</u>	<u>sa midada</u>
nus	<u>essan ans</u>	<u>ans midads/midadas</u>
vus	<u>essas as</u>	<u>midads/midadas</u>
els	<u>èn sa</u>	<u>midads</u>
ellas	<u>èn sa</u>	<u>midadas</u>

avoir	sa	midà (pft.)
jau	<u>hai ma</u>	<u>midà</u>
ti	<u>has ta</u>	<u>midà</u>
el	<u>ha sa</u>	<u>midà</u>
ella	<u>ha sa</u>	<u>midà</u>
nus	<u>avain ans</u>	<u>midà</u>
vus	<u>avais as</u>	<u>midà</u>
els	<u>han sa</u>	<u>midà</u>
ellas	<u>han sa</u>	<u>midà</u>

Soluziun, Exercizi 2

Pronom reflexiv u pronom nunaccentuà

Metta la frasa dal preschent en il perfect e la scriva en la colonna correspondententa.

Preschent	Perfect cun verb e pronom reflexiv	Perfect cun pronom nunaccentuà
El ma salida.		El m'ha solidà.
Nus ans sesain.	Nus essan ans sesids/sesidas.	
Ellas las salidan.		Ellas las han solidà.
Jau ma lav.	Jau hai ma lavà. / Jau sun ma lavà/lavada.	
Ti ta dumondas.	Ti has ta dumandà. / Ti es ta dumandà/dumandada.	
Vus ans dais cumonds.		Vus ans avais dà cumonds.
Ella ta gida.		Ella t'ha gidà.
Ellas sa retiran.	Ellas han sa retratg. Ellas èn sa retratgas.	
Ti als envidas.		Ti als has envidà.

Soluziun, Quatter gudogna: verbs reflexivs en il perfect

	sa dar bregia	sa lavar	sa midar	sa fatschentar	sa legrar	sa retrair	sa dumandar
jau	jau hai ma dà bregia	jau sun ma lavà / lavada	jau hai ma midà	jau sun ma fatschentà/ ada	jau hai ma legrà	jau sun ma retratg/ retratga	jau hai ma dumandà
ti	ti has ta dà bregia	ti es ta lavà / ti es ta lavada	ti has ta midà	ti es ta fatschentà / ada	ti has ta legrà	ti es ta retratg/ retratga	ti has ta dumandà
el / ella	el/ella ha sa dà bregia	el è sa lavà / ella è sa lavada	el/ella ha sa midà	el è sa fatschentà / ella è sa fatschentada	el/ella ha sa legrà	el è sa retratg/ ella è sa retratga	el/ella ha sa dumandà
nus	nus avain ans dà bregia	nus essan ans lavads / lavadas	nus avain ans midà	nus essan ans fatschentads / adas	nus avain ans legrà	nus essan ans retratgs/ retratgas	nus avain ans dumandà
vus	vus avais as dà bregia	vus essas as lavads/ lavadas	vus avais as midà	vus essas as fatschentads / adas	vus avais as legrà	vus essas as retratgs/retratgas	vus avais as dumandà
els / ellas	els/ellas han sa dà bregia	els èn sa lavads / ellas èn sa lavadas	els/ellas han sa midà	els èn sa fatschentads / ellas èn sa fatschentadas	els/ellas han sa legrà	els èn sa retratgs/ ellas èn sa retratgas	els/ellas han sa dumandà

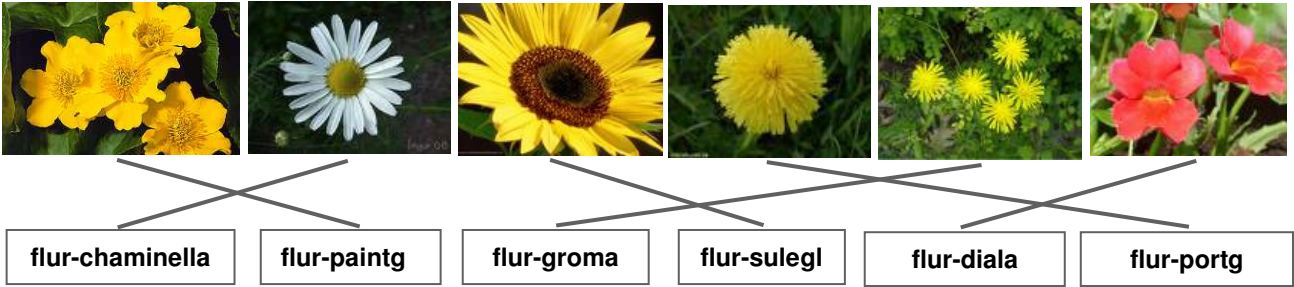
grisch: conjugar cun il verb ,esser'

alv: conjugar cun il verb ,avair'

Soluziun, Exercizi 1

Collia ils nums da las flurs cun ils maletgs correspondent.

Tge particularitad communabla han quests nums da flurs, danor ch'els cumenzan tuts cun 'flur'?

il stritg d'uniun

Soluziun, Exercizi 3

Scriv'ins ils suandants pleds ensemen, dapart u cun stritg d'uniun? Suttastritga il pled scrit endretg!

il battasenda	ubain	il batta senda	ubain	il batta-senda
il schefredactor	ubain	il schef redactor	ubain	il schef-redactor
verdblau	ubain	verd blau	ubain	verd-blau
il stgaudaaria	ubain	il stgauda aria	ubain	il stgauda-aria
ils chaugross	ubain	ils chaus gross	ubain	ils chaus-gross
blaucler	ubain	blau cler	ubain	blau-cler
il bancpigna	ubain	il banc pigna	ubain	il banc-pigna
mellenmustarda	ubain	mellen mustarda	ubain	mellen-mustarda
l'autorulotta	ubain	l'auto rulotta	ubain	l'auto-rulotta
il tocpaun	ubain	il toc paun	ubain	il toc-paun